

การประกอบอาชีพนางรำแก้บน

The Occupation of Thai Folk Dancing for Fulfilling a Vows

พจมาน ขอบบุตร^{1*}

Potjamarn Korbut^{1*}

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพนางรำแก้บน วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประกอบอาชีพนางรำแก้บน ด้านบุคลิกภาพ และทัศนคติต่ออาชีพ กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้ประกอบอาชีพนางรำแก้บน เพศชาย และเพศหญิง สถานที่ทำงาน คือศาลหลักเมือง ศาลท่าวมหาพรหม และรำอิสระ จำนวน 60 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา สถิติที่ใช้คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบความสัมพันธ์ด้วยค่าเพียร์สัน ไคร์สแควร์ และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ไม่มีสมาชิกในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำ มีระยะเวลาการทำงาน 7-9 ปี และมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพนางรำเป็นรายได้หลัก ทั้งนี้ได้เรียนรู้ทำรำมาจากสถาบันการศึกษา ลักษณะบุคลิกภาพ คือจะเลือกทำตามความปรารถนาของตนเอง มีความสามารถด้านดนตรี ชอบแสดงออก ชอบความเป็นอิสระ มีความพึงพอใจในอาชีพและมีรายได้ระดับมาก ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่าด้านปัจจัยส่วนบุคคล คือการมีเงินในครอบครัวหรือการไม่มีเงินในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำ มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ในด้านการได้รับการยอมรับที่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยด้านบุคลิกภาพ คือ ลักษณะบุคลิกภาพที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับความต้องการด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม และมีความพึงพอใจด้านอาชีพแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลสรุปมีข้อเสนอแนะด้านวัฒนธรรม ทุกภาคควรมีส่วนในการอนุรักษ์และสืบทอดไว้เป็นอาชีพที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทย อีกทั้งควรปลูกฝังแก่นุชนรุ่นหลังโดยจัดทำเป็นหลักสูตรการศึกษา ด้านสวัสดิการ รัฐควรให้ความสนใจต่อการสร้างสวัสดิการเพิ่มเติม เช่น ประโยชน์ทดแทนเมื่อหยุดงาน รายได้หลังเกษียณอายุการทำงาน ฯลฯ เพื่อสร้างความมั่นคงอาชีพ

คำสำคัญ: นางรำ การประกอบอาชีพ บุคลิกภาพ ทัศนคติ

Abstract

Thai folk dancing may be studied in terms of individual expression, job satisfaction, and fulfilling promises. Samples were 60 dancers performing at the City Pillar Shrine, Erawan Hindu Shrine, and other Bangkok sites. In-depth interviews and survey questionnaires were administered. Statistical tools included percentage, mean, standard deviation, Pearson's chi-square test, and case study interviews. Results were that about 90 percent of the dancers were female, between 26 and 30 years old. Most of their families did not work as Thai folk dancers. They mostly had earned a bachelor's degree and had from seven to nine years of professional experience. Dancing was their main source of income. Personality trends included fulfilling their own wishes, musical talent, a tendency for showing off, and valuing freedom. Satisfaction levels with their career choice compared to income was generally high. Correlation analysis showed that whether family members worked as Thai folk dancers affected attitudes towards the occupation. Different personalities impacted the need for social protection, and job satisfaction differed by 0.05. Findings suggest that Thai folk dancing should be preserved as a national symbol, providing future generations with training programs. Governmental benefits such as retirement pensions and strike benefits should be considered to develop job security and the future of the art form.

Keywords: Thai folk dancer, Profession, Personality, Attitude

¹ หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร พระนคร 10200

¹ Master of Labour and Welfare Development, Faculty of Social Administration, Thammasat University, Phanakorn District, Bangkok 10200, Thailand

* Corresponding author. Email: kpotjama@gmail.com

บทนำ

อาชีพนางรำ เป็นอาชีพที่เป็นการสืบทอดวิถีชีวิตของวัฒนธรรมไทยแสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย นับเป็นการถ่ายทอดศาสตร์ของนาฏศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะที่มีความงดงาม ทั้งยังถ่ายทอดด้วยท่วงท่าการรำตามประเพณีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่พบเห็นได้ทั่วไปมาช้านานตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ วัด หรือที่เคารพบูชาต่างๆ

รำแก้บน มาจากรำละครแก้บนซึ่งเป็นการแสดงที่มีลักษณะของการเล่าเรื่องราวโดยการแสดงนั้นมีการดัดแปลงมาจาก ละครชาตรี มีอายุเก่าแก่มากกว่าละครในลักษณะอื่นๆ มีลักษณะคล้ายละครเร่ของประเทศอินเดีย ซึ่งได้มีการแพร่หลายมายังประเทศต่างๆ ในแถบอาเซียน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 มีการนำเอาละครชาตรีกับละครนอกมาผสมกัน และนำเครื่องดนตรีของละครชาตรีผสมวงปี่พาทย์ของละครนอกมาประกอบการแสดง ซึ่งพบว่ายังคงเป็นที่นิยมนำมาใช้ในการรำแก้บนจนถึงปัจจุบัน (ภาคภูมิ เดชสกุลฤทธิ์, 2557) โดยนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 กิจการละครผู้หญิงได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาททางสังคมจากการเป็นเครื่องประดับเกียรติยศของชนชั้นกษัตริย์มาเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงของชนชั้นกลางทั่วไปกลายเป็นอาชีพที่เป็นการแสดงเพื่อแลกกับค่าตอบแทนที่ใช้ในการยังชีพ นางรำได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและบทบาทมาหลายยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะปรากฏให้เห็นในภาพของผลผลิตทางวัฒนธรรมร่วมสมัย ได้แก่ นิยาย ละครสมัยใหม่ เป็นต้น ซึ่งนางรำได้มีการใช้ความรู้ความชำนาญ รวมทั้งการแสดงละคร นับได้ว่าเป็นทุนเป็นประเภทหนึ่ง เรียกว่า ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นตัวแทนเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงคุณค่าของความเป็นไทย โดยสามารถนำมาแปลงเป็นทุนทางเศรษฐกิจ คือในรูปของรายได้ ทรัพย์สิน หรือทุนทางสังคมที่แสดงในรูปของตำแหน่งหน้าที่ รวมทั้งการได้รับการยอมรับจากผู้อื่น (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2545)

การรำแก้บน หรือการแสดงรำแก้บนนั้นในแต่ละชุดจะใช้เวลาในการแสดงประมาณ 5-10 นาที โดยผู้แสดงจะแต่งเป็นพระและนางคู่กัน ประกอบด้วยนางรำ จำนวน 4-8 คน น้อยหรือมากกว่านั้นตามความประสงค์ของผู้ว่าจ้าง โดยราคาของการว่าจ้างเริ่มตั้งแต่ราคา 400 บาทไป ในปัจจุบันพบว่าธุรกิจการรำแก้บนนั้นจะพบในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป เช่น ศาลหลักเมือง ศาลพระพรหมเอราวัณ ซึ่งอยู่ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร หรือแม้ในต่างจังหวัดเช่น วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ที่มาแก้บนต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นการขอโชคลาภ หรือแม้กระทั่งเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อได้รับผลสมดังที่ตั้งใจก็จะกลับมาแก้บนในสถานที่นั้น ๆ

นอกจากนี้ การรำแก้บนยังเป็นการสื่อสารและบอกเล่าเกี่ยวกับความเชื่อของประชาชนที่มีมาแต่โบราณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บุคคลเคารพนับถือ และเป็นการแสดงนาฏศิลป์ที่สะท้อนเอกลักษณ์เฉพาะอยู่คู่กับวิถีชีวิตแบบไทย บ่งบอกถึงความสวยงาม ความล้ำค่าของวัฒนธรรมไทย จะเห็นได้ว่าการประกอบอาชีพทั้งการแสดงละครพื้นบ้าน ลิเก ดนตรีพื้นบ้านต่างๆ รวมไปถึงการแสดงตลก มีผู้สนใจศึกษาทั้งในรูปแบบการศึกษาพฤติกรรม และปัจจัยในการเข้าสู่อาชีพในหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องศึกษาเกี่ยวกับละครแก้บน และดนตรีพื้นบ้านพบว่า ผู้แสดงละครและนักดนตรีพื้นบ้านจะต้องอาศัยพรสวรรค์ ความสามารถและประสบการณ์ โดยผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้ประกอบอาชีพนี้มีอัตราอายุเฉลี่ยสูงขึ้น และมีแนวโน้มว่าจะลดลงในอนาคต (บรรทม น่วมศิริ, 2550) อย่างไรก็ตามอาชีพนางรำนั้นมีลักษณะเดียวกันกับอาชีพนักแสดงอิสระ ซึ่งเป็นแรงงานในภาคบริการ ที่มีรายได้มาจากการแสดงที่มีตามการว่าจ้างในแต่ละครั้ง ไม่มีความแน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการเฉพาะของตลาด และสภาพของเศรษฐกิจ จึงนับได้ว่าเป็นอีกอาชีพหนึ่งในแรงงานนอกระบบ (Informal Sector) โดยมีลักษณะของผู้ที่ทำงานแต่ไม่ได้รับการคุ้มครอง หรือไม่มีหลักประกันทางสังคมจากการทำงาน ปัจจุบันมีจำนวนถึง 22.1 ล้านคนหรือร้อยละ 57.6 ของผู้ทำงานทั้งหมด 38.4 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) กลุ่มคนเหล่านี้ต่างก็ยังคงประสบปัญหาไม่ต่างจาก

อาชีพอื่น ๆ ในเศรษฐกิจนอกระบบด้วยกัน การไม่ได้รับการจ้างงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ยังมีคนที่ยังเข้าสู่อาชีพนี้ อยู่ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ความชื่นชอบในความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะนับเป็นแรงจูงใจที่ทำให้อาชีพนี้ยังคง ดำรงอยู่อย่างยาวนานจนเป็นอาชีพหนึ่งที่อยู่เป็นส่วนสำคัญต่อระบบสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นการสานต่ออนุรักษ์และ สืบสานภูมิปัญญาไทยอันเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติอยู่จนถึงปัจจุบัน

การศึกษาการประกอบอาชีพนางรำ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประกอบอาชีพนางรำแก่นบ โดยครอบคลุม ถึงบุคลิกภาพ และทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ทั้งด้านรายได้ ด้านการได้รับการยอมรับ ด้านการพัฒนาทาง อาชีพ ด้านการได้รับความคุ้มครองทางสังคม ด้านการความพึงพอใจในอาชีพ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติต่ออาชีพ นี้ที่เป็นแรงจูงใจให้อาชีพไม่สูญหาย และยังสามารถคงอยู่มีอายุยาวนาน จนสามารถยกย่องได้ว่าเป็นอาชีพที่ควร นับเป็นสมบัติทางวัฒนธรรม อาชีพนางรำเป็นอาชีพที่มีความน่าสนใจภายใต้บริบทโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็วและก้าวเข้าสู่เป็นสังคมแห่งเทคโนโลยี ในขณะที่นางรำต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดโดยใช้ศิลปะการแสดงแบบ ดั้งเดิมของไทยและเพื่อสืบสานภูมิปัญญาไทยที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาในเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยศึกษาเฉพาะกรณีของผู้ประกอบอาชีพ นางรำ การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) และเชิงคุณภาพมี การสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ โดยใช้สถิติที่ใช้ในการประมวลผล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ ทดสอบความสัมพันธ์ด้วย Pearson's Chi-Square และการทดสอบความแตกต่างด้วย t-test จากนั้นนำค่าสถิติที่ได้ นำไปหาข้อสรุป

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศ อายุ ครอบครัวย ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการทำงาน บุคลิกภาพ

ตัวแปรตาม ได้แก่ การประกอบอาชีพนางรำ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ประกอบด้วย ด้านรายได้ ด้านการได้รับการยอมรับ ด้านการพัฒนาทางอาชีพ ด้านการได้รับความคุ้มครองทางสังคม ด้านการความพึงพอใจใน อาชีพ และสภาพการทำงาน คือ ความเพียงพอของรายได้ เวลาในการทำงาน

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ประกอบด้วย เพศ อายุ ครอบครัวย การศึกษา ระยะเวลาในการทำงาน บุคลิกภาพ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ

ส่วนที่ 2 สภาพการทำงาน ประกอบด้วย ความเพียงพอของรายได้ เวลาในการทำงาน

ส่วนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อสามารถนำไปพัฒนาอาชีพ และการดำรงรักษาไว้ซึ่งอาชีพนางรำ ในส่วนเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นรายบุคคลเพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

เกณฑ์ในการให้คะแนนของแบบสอบถาม ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับ 3 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ระดับ 2 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง และ ระดับ 1 หมายถึงความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

หลักเกณฑ์ในการแปลความหมายของค่าเฉลี่ย

คะแนนเฉลี่ย 2.34 – 3.00 หมายถึง ระดับมาก คะแนนเฉลี่ย 1.67 – 2.33 หมายถึง ระดับปานกลาง และคะแนนเฉลี่ย 1.00 – 1.66 หมายถึง ระดับน้อย

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ประกอบอาชีพนางรำ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง อายุ 26-30 ปี ปัจจัยด้านครอบครัว อาชีพบิดาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการหรือเอกชน และรับจ้างทั่วไปหรือค้าขาย จำนวนร้อยละ 25.0 และร้อยละ 21.7 ตามลำดับ อาชีพมารดาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือค้าขาย และไม่ได้ประกอบอาชีพ จำนวนร้อยละ 25.0 และร้อยละ 21.7 ตามลำดับ ทั้งนี้ ร้อยละ 83.3 คนในครอบครัวไม่ได้ประกอบอาชีพนางรำ ด้านการศึกษาส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีระยะเวลาการทำงาน 7-9 ปี

สภาพการทำงานของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ามีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพนางรำ และประกอบอาชีพเสริม นอกเหนือจากอาชีพนางรำด้วย โดยร้อยละ 91.7 ระบุว่ารายได้จากอาชีพนางรำสูงกว่าอาชีพอื่น

เวลาในการทำงาน ใช้เวลาจำนวน 8-10 ชั่วโมงต่อวัน และใช้เวลาในการแสดงต่อครั้ง 3-5 นาที โดยมีกิจกรรมยามว่างระหว่างการทำงานส่วนใหญ่คือ การสนทนากับเพื่อนร่วมงาน

บุคลิกภาพ

กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 68.3 ได้มีการเรียนรู้ทำทางการรำโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ทั้งนี้ลักษณะด้านบุคลิกภาพ คือจะเลือกทำตามความปรารถนาโดยมีความชอบเป็นพื้นฐาน มีความสามารถด้านดนตรี ชอบแสดงออก ชอบความเป็นอิสระ ระดับคะแนนในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก ด้านความคิดสร้างสรรค์ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าทำทาง การรำแก้บนควรได้รับการออกแบบใหม่ๆ อยู่เสมอ ในระดับน้อย

ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำแก้บน

ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพของกลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพด้านความความพึงพอใจในอาชีพและด้านรายได้ อยู่ในระดับมาก ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ด้านการพัฒนาทางอาชีพ และด้านการได้รับการยอมรับ อยู่ในระดับปานกลาง และมีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม อยู่ในระดับน้อย

การทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ

สมมติฐานที่ 1 อายุมีความสัมพันธ์กับ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ จากการทดสอบพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ

สมมติฐานที่ 2 ครอบครัวมีความสัมพันธ์กับ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ จากการทดสอบพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ด้านครอบครัว อาชีพบิดา และอาชีพมารดาไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ

การประกอบอาชีพนางรำของคนในครอบครัวแตกต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติต่อการประกอบอาชีพแตกต่างกัน สรุปได้ว่า การมี/ ไม่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำ มีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ด้านการได้รับการยอมรับ แตกต่างกันในระดับนัยสำคัญ .05

สมมติฐานที่ 3 การศึกษามีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ จากการทดสอบพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ด้านการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำในทุกด้าน

สมมติฐานที่ 4 ระยะเวลาในการทำงานมีความสัมพันธ์ต่อ กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ปัจจัยส่วนบุคคล ด้านระยะเวลาในการทำงาน ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ

สมมติฐานที่ 5 บุคลิกภาพมีความสัมพันธ์ต่อ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ จากการทดสอบพบว่า บุคลิกภาพ มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำในด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม และด้านความพึงพอใจต่ออาชีพ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ด้านบุคลิกภาพ กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ

Table 1 The relationship between personality and attitude toward the occupation of Thai Folk Dancer

	N	$\bar{X}$	SD	Chi-Square	df	p
Income	60	5.35	.879	13.359	14	.498
Social Recognition	60	2.15	.732	22.206	14	.074
Professional Development	60	2.18	.676	23.045	14	.060
Social protection	60	3.15	1.447	83.954	28	.000*
Job Satisfaction	60	13.58	1.225	63.391	35	.002*

*p < .05

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษา เรื่อง การประกอบอาชีพนางรำ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ของอาชีพนางรำ เป็นเพศหญิงเกือบทั้งหมด จำนวนร้อยละ 95 ซึ่งจากการสังเกตของผู้วิจัยขณะไปเก็บข้อมูลนั้นพบว่าการแสดงรำนั้น การรำมีทั้งตัวพระและตัวนาง ซึ่งตัวพระไม่จำเป็นต้องใช้เฉพาะเพศชายเท่านั้น เพศหญิงก็สามารถรำได้ ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีเพศหญิงเป็นจำนวนมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้ พบว่ามีความสอดคล้องกับผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการประกอบอาชีพอิสระซึ่งโดยส่วนมากเป็นเพศหญิง และมีแรงจูงใจในการประกอบอาชีพอิสระคือ ชอบทำงานอิสระ และประเภทของงานอยู่ในภาคการผลิตและบริการ (อ้างถึงใน จูติวัฒน์ พัฒนาสุข, 2556)

ด้านปัจจัยส่วนบุคคล กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ของผู้ประกอบอาชีพนางรำมีอายุระหว่าง อายุ 26-30 ปีและมีระยะเวลาการทำงาน 7-9 ปี ในด้านครอบครัวของผู้ประกอบอาชีพนางรำ อาชีพของคนในครอบครัว อาชีพบิดา ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการหรือเอกชน อาชีพมารดาจะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือค้าขาย ทั้งนี้ โดยส่วนใหญ่ไม่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำแกับ มีเพียงร้อยละ 16.7 ที่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำ ซึ่งจากผลการศึกษาอาจจะไม่ได้สะท้อนในส่วนของปัจจัยด้านสภาพของความเป็นจริง หรือครอบครัวที่มีผลต่อการเลือกประกอบอาชีพตามทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของ Ginzberg เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนน้อย

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบข้อสังเกตที่น่าสนใจ ในส่วนของข้อมูลจากการสัมภาษณ์นำมาเป็นกรณีศึกษา เป็นนางรำที่รำอยู่ประจำที่ศาลหลักเมือง ได้ให้ข้อมูลถึงการสืบทอดของอาชีพจากครอบครัวจนถึงรุ่นปัจจุบัน ขณะนี้มีอายุการทำงานมากกว่า 10 ปี เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ ท่าทางการรำ การร้องและการแสดงโดยครอบครัว ซึ่งได้รับมาตั้งแต่อายุ 7 ขวบและยังคงยึดถืออาชีพนี้อยู่ เห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่ผ่านการถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นที่มีความสอดคล้องไปตามทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของ Ginzberg ที่อธิบายถึงตัวแปรสำคัญของการเลือกอาชีพของบุคคลนั้น มาจากสภาพความเป็นจริงที่แวดล้อมบุคคลที่ว่าสภาพครอบครัว ทัศนคติและค่านิยมของบิดามารดานั้นจะมีความเชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อการเลือกประกอบอาชีพ (อ้างถึงใน สุทธารัตน์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2550)

ทั้งนี้ จากผลการทดสอบสมมติฐานที่ว่า ปัจจัยด้านครอบครัว ในส่วนของการมี/ไม่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำนั้นมีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ด้านการได้รับการยอมรับแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เป็นการสนับสนุนทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของ Ginzberg ด้วยเช่นเดียวกัน

ด้านการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี และเรียนรู้ท่ารำมาจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ถึงร้อยละ 68.3 ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างได้สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของ Ginzberg ในส่วนตัวแปรกระบวนการการศึกษา ที่มีอิทธิพลและเป็นตัวกำหนดในการเลือกประกอบอาชีพ

ด้านบุคลิกภาพกลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่สรุปได้ว่า การประกอบอาชีพนางรำนั้นมีลักษณะบุคลิกภาพที่ประกอบด้วยเลือกทำตามความปรารถนา มีความสามารถด้านดนตรี ชอบแสดงออก และชอบความเป็นอิสระอยู่ในระดับมาก ในส่วนที่มีความคิดสร้างสรรค์นั้น อยู่ในระดับน้อย ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดพื้นฐานตามทฤษฎีของฮอลแลนด์ที่ว่าบุคลิกลักษณะที่มีลักษณะ ชอบกิจกรรมอาชีพประเภทงานศิลปะ ดนตรี และวรรณกรรม (The Artistic Type) มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ชอบความเป็นอิสระ ไม่ค่อยควบคุมตนเองนัก จะทำในสิ่งที่ตนปรารถนาในการแสดงถึงลักษณะที่เฉพาะตัว บุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้มักมีความประสงค์จะเลือกประกอบอาชีพเป็น ศิลปิน หรือ นักประพันธ์ สถาปนิก ศิลปินนักร้อง นักแสดง ครูสอนนาฏศิลป์ ครูสอนภาษา เป็นต้น โดยลักษณะที่สำคัญของบุคคลในกลุ่มนี้คือ เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม มีความเพื่องาน อ่อนไหว มีบุคลิกชอบแสดงออก มีความคิดสร้างสรรค์ และสามารถทำงานลำพังได้ เปิดเผย (John L. Holland. 1985, p.21) จะเห็นได้ว่าผลการศึกษาได้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีในด้านของบุคลิกภาพ ทั้งในด้านของการเลือกทำตามสิ่งที่ตนปรารถนา หรือความชอบเป็นพื้นฐาน การชอบในการแสดงออก ชอบความเป็นอิสระ อีกทั้งมีความสามารถในดนตรี อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบข้อสังเกตจากการสัมภาษณ์ในด้านของความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งพบว่าโดยส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมักไม่เห็นด้วยว่าการรำนั้นจะต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบท่ารำอยู่เสมอ เนื่องจากต่างก็มีความเห็นว่าการรำ จะเป็นการรำโดยใช้ท่ามาตรฐานตามแบบเดิม จึงไม่ต้องการการออกแบบท่าใหม่ แต่มีบางคนที่ได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบการแสดงประเภทอื่น เช่น การรำโขน หรือการตีกลอง

ทั้งนี้ ในด้านของบุคลิกภาพของนางรำจากผลการศึกษาจะเห็นว่า บุคลิกภาพนั้นมีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม และด้านความพึงพอใจในอาชีพ พอสรุปได้ว่าบุคคลไม่ว่าจะมีบุคลิกภาพแบบไหน ต่างก็ได้รับการคุ้มครองทางสังคมน้อย และถึงแม้จะมีบุคลิกภาพเช่นใดต่างก็มีความพึงพอใจในอาชีพ ทั้งนี้ จากแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเลือกอาชีพของฮอลแลนด์นั้น อธิบายไว้ว่าบุคลิกภาพจะส่งผลและมีอิทธิพลต่อการเลือกอาชีพ และบุคคลจะเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของตนเอง สามารถนำมาอธิบายได้ว่า ผลการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับทฤษฎีในด้านของบุคลิกภาพนางรำนั้นมีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ด้านความพึงพอใจในอาชีพ ซึ่งประกอบไปด้วย มีความพึงพอใจในอาชีพ มีความเห็น

ว่าอาชีพนางรำนั้นเป็นอาชีพที่อนุรักษ์เอกลักษณ์ของไทย อาชีพนางรำเป็นการแสดงประเภทหนึ่งที่ได้แสดงออกถึงความสามารถในด้านการแสดงรำ ทั้งเป็นเรื่องราว เป็นช่วงเป็นตอน อีกทั้งมีความตั้งใจที่จะประกอบอาชีพนี้ตลอดไป และจะชักชวนผู้อื่นเข้ามาประกอบอาชีพด้วย ซึ่งผลการศึกษพบว่ามีความเฉลี่ยในด้านนี้อยู่ในระดับมาก

กรณีศึกษา : การสัมภาษณ์นางรำ

จากการสัมภาษณ์ คุณน้ำผึ้ง ผู้มีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพนางรำที่ยาวนานกว่า 10 ปี ปัจจุบันเป็นนางรำในคณะดาววัน รำอยู่เป็นประจำที่ศาลหลักเมือง ขณะนี้มีอายุ 59 ปี เรียนจบชั้น ป. 4 ในด้านครอบครัว คุณน้ำผึ้งมีพี่น้องทั้งหมด 9 คน พี่สาวคนที่ 2 นั้นประกอบอาชีพนางรำเช่นเดียวกัน โดยรำเป็นประจำที่วัดหลวงพ่อบุสธนี้อยู่ กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบันผู้ดูแลคณะนางรำที่คุณน้ำผึ้งทำงานอยู่นั้นคือ คุณดาลัด ซึ่งเป็นน้องสาวคนสุดท้อง

ด้านทักษะการรำนั้น คุณน้ำผึ้งได้ถ่ายทอดประสบการณ์การสืบทอดอาชีพนางรำว่าได้รับการถ่ายทอดและฝึกสอนมาจากครอบครัว คุณน้ำผึ้งได้รับการฝึกสอนมาตั้งแต่เด็ก แต่เดิมนั้นมาจากการฝึกร้อง ฝึกรำกันภายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม รูปแบบของฝึกหัดนางรำที่ลักษณะการฝึกรำ ฝึกร้อง มีการพัฒนาไปตามระยะเวลา จากเดิมเป็นการบอกบทในการแสดง มีการปรับเปลี่ยนมาเป็นการรำตามความสะดวก ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญของการเข้าสู่อาชีพนี้คือบิดาของคุณน้ำผึ้ง ซึ่งในขณะนั้นประกอบอาชีพเป็นลิเกและจัดตั้งคณะลิเก บิดาได้ถ่ายทอดการรำให้กับการดาของคณะน้ำผึ้งจนได้นำมาประกอบอาชีพหลักในเวลาต่อมา แต่เมื่อบิดาได้เสียชีวิตลงนั้น มารดาของคุณน้ำผึ้งได้สมรสใหม่ซึ่งเป็นทหารผ่านศึก จึงได้เป็นที่มาของการที่คุณน้ำผึ้งได้มาเป็นนางรำที่ศาลหลักเมืองจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันคุณน้ำผึ้งและนางรำในศาลหลักเมืองนั้นค่อนข้างที่จะมีอายุมาก แต่ก็ยังคงมีความต้องการที่จะประกอบอาชีพนี้อยู่ต่อไป เนื่องจากมีความชอบในการรำเป็นพื้นฐาน อีกทั้งมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเป็นอย่างมากโดยมีความเห็นว่าเป็นอาชีพนางรำนั้นเป็นอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย คุณน้ำผึ้งคาดหวังต่ออาชีพของตนในอนาคตไว้ว่า มีความต้องการที่จะประกอบอาชีพนี้ต่อไปเรื่อยๆ ไปจนกว่าจะไม่สามารถรำได้ ถึงแม้ว่ารายได้ในปัจจุบันค่อนข้างน้อยก็ตาม แต่ก็ยังสามารถที่จะเลี้ยงตนเองได้ นอกจากนี้แล้ว คุณน้ำผึ้งได้มีความต้องการในด้านของการเข้าถึงบริการสวัสดิการจากรัฐในการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะในกรณีของผู้สูงอายุ ในยามที่เจ็บป่วยให้มีความสะดวกและสอดคล้องกับสภาพการทำงานเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันจะต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลได้เฉพาะโรงพยาบาลที่กำหนดเท่านั้น ทำให้ในบางครั้งที่หากจะต้องไปรักษาพยาบาลก็ไม่สามารถมาทำงานได้เพราะอยู่ไกลจากสถานที่ทำงาน

สรุป

ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ประกอบอาชีพนางรำ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง อายุ 26-30 ปี ปัจจัยด้านครอบครัว อาชีพบิดาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการ/เอกชน และรับจ้างทั่วไป/ค้าขาย มีจำนวนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 25.0 และร้อยละ 21.7 ตามลำดับ อาชีพมารดาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป/ค้าขาย และไม่ได้ประกอบอาชีพ มีจำนวนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 25.0 และร้อยละ 21.7 ตามลำดับ และพบว่าบางส่วนของกลุ่มตัวอย่างนั้นเลือกที่จะไม่แจ้งข้อมูลการประกอบอาชีพของบิดา และมารดา ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในครอบครัวไม่ได้ประกอบอาชีพนางรำ

ด้านระดับการศึกษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี และมีระยะเวลาการทำงาน 7-9 ปี

สภาพการทำงานของกลุ่มตัวอย่าง โดยสรุปพบว่า มีกลุ่มตัวอย่างมีรายได้จากการประกอบอาชีพนางรำเป็นรายได้หลัก แต่ก็ได้ประกอบอาชีพเสริมนอกเหนือจากอาชีพนางรำ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะระบุว่ารายได้จากอาชีพอื่นน้อยกว่าอาชีพนางรำ

กลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่ มีเวลาในการทำงานต่อวัน จำนวน 8-10 ชั่วโมง โดยใช้เวลาในการแสดงต่อครั้ง 3-5 นาที และมีกิจกรรมยามว่างระหว่างการทำงานส่วนใหญ่คือ การสนทนากับเพื่อน

บุคลิกภาพ

การเรียนรู้ท่ารำของกลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่ ได้เรียนรู้ท่ารำจากโรงเรียน/สถาบันการศึกษา และมีลักษณะด้านบุคลิกภาพ คือจะเลือกทำตามความปรารถนาโดยมีความชอบเป็นพื้นฐาน มีความสามารถด้านดนตรี ชอบแสดงออก ชอบความเป็นอิสระ โดยมีระดับความเห็นในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ ในกลุ่มตัวอย่างมีบุคลิกด้านความคิดสร้างสรรค์ หรือเห็นว่าท่าทางการรำแก่นนครได้รับการออกแบบใหม่ๆ อยู่เสมอ ในระดับน้อย

ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำแก่นนคร

ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพของกลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่มี ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพด้านความความพึงพอใจในอาชีพและด้านรายได้ อยู่ในระดับมาก และมีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ด้านการพัฒนาทางอาชีพ และด้านการได้รับการยอมรับ อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม อยู่ในระดับน้อย

การทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ

จากการทดสอบสมมติฐานโดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ พบว่าปัจจัยส่วนบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ มีเพียง 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยด้านครอบครัว การประกอบอาชีพนางรำของคนในครอบครัวแตกต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อ ทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำ ในด้านการได้รับการยอมรับแตกต่างกัน สรุปได้ว่า การประกอบอาชีพนางรำของคนในครอบครัวที่ต่างกัน คือการมีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำ หรือการไม่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพนางรำนั้นจะมีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ในด้านการได้ยอมรับที่แตกต่างกันไปด้วย

ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการประกอบอาชีพนางรำในด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคม และด้านความพึงพอใจต่ออาชีพ สามารถอธิบายได้ว่าลักษณะบุคลิกภาพที่มีความแตกต่างกันนั้นมีความสัมพันธ์ และมีผลต่อความต้องการในด้านการได้รับการคุ้มครองทางสังคมและมีความพึงพอใจด้านอาชีพที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะบุคคลจะมีบุคคลเป็นเช่นใดก็ได้รับการคุ้มครองทางสังคมน้อย และเช่นเดียวกันแม้ว่าจะมีบุคลิกที่ต่างกัน ต่างก็มีความพึงพอใจในอาชีพ

ข้อเสนอแนะ

ด้านวัฒนธรรม

อาชีพนางรำมีคนไทยมานาน เป็นอาชีพสุจริตมีเกียรติ มีรากเหง้าประวัติศาสตร์คู่กับนาฏศิลป์ไทย ซึ่งในอดีตได้รับความนิยมของคนนอกวังในสมัยก่อนเท่านั้น ดังนั้นคนไทยทุกคน ทุกภาคส่วน ควรอนุรักษ์ สืบสาน ให้สืบทอดไว้เป็นอาชีพที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทย และควรปลูกฝังแก่นุชนรุ่นหลังโดยจัดทำเป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับเด็กทั่วไป

ด้านสวัสดิการ

จากการศึกษาพบว่านางรำมีความต้องการในด้านของการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการของรัฐ ในด้านสวัสดิการต่าง ๆ เช่น การรักษาพยาบาล จำนวนโรงพยาบาลที่สามารถใช้สิทธิได้

นอกจากนี้ ควรทำการศึกษาในรูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อได้ข้อมูลที่เป็นเชิงลึกในด้านพฤติกรรมการใช้ชีวิตของอาชีพนางรำ และควรเก็บข้อมูลอาชีพนางรำในเขตพื้นที่อื่นๆ เพื่อใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบ

คำขอบคุณ

ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงษ์เทพ สันติกุล อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ที่ได้สละเวลาและกรุณาให้คำสอน คำแนะนำ ช่วยเหลือ และตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ ขอขอบพระคุณผู้ประกอบอาชีพนางรำทุกท่านที่ช่วยให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลให้เป็นไปอย่างราบรื่น และขอขอบพระคุณบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถจัดทำสารนิพนธ์เล่มนี้ผ่านไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ฐิติวัฒน์ พัฒนสุข. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อการประกอบอาชีพอิสระ. สารนิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ดุสิต พงศาพิพัฒน์. (2544). การเข้าสู่อาชีพและชีวิตการทำงานของนักร้องคาเฟ่. สารนิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- น้ำผึ้ง แสนแก้ว (ผู้ให้สัมภาษณ์), พงมาน ขอบุตร (ผู้สัมภาษณ์), ศาลหลักเมือง จังหวัดกรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2558
- บรรทม น่วมศิริ. (2550). ดนตรีประกอบละครกับศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาคณะไทยศิริ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. (2545). โลกของนางรำ : ตัวตน ความงาม และความศักดิ์สิทธิ์ในชีวิตของนางละครกับ. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรรณระพี บุญเปลื้อง. (2549). การศึกษาละครกับน อำเภอมือ จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภาคภูมิ เดชสกุลฤทธิ์. รำกับบน. หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ AEC world ปีที่ 34 ฉบับที่ 2,963 (วันที่ 6-9 กรกฎาคม 2557)
- ภาวรัช หลวงสุนทร. (2553). ละครกับน: กรณีศึกษา คณะ ส.ลูกเพชร พิธีนาฏศิลป์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุทธารัตน์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2550). ความคาดหวังในการเลือกประกอบอาชีพของนักศึกษาวิทยาลัยนวัตกรรมการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สารนิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ. (2546). งานที่มีคุณค่าและเศรษฐกิจนอกระบบ. กรุงเทพมหานคร

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). การสรุปผลแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2557. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2558, จาก

<http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/workerOutSum57.pdf>

เอราวัณ นามวิริยะโชติ. (2555). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในการประกอบอาชีพของคนไทย: ความมุ่งมั่นในการเลือกอาชีพ เอกอภิชณม์เชิงอาชีพ และค่านิยมของคนเอเชีย. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการปรึกษา ภาควิชาจิตวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.

อังคณา เตชะโกเมนส์. (2553). งานที่มีคุณค่า (Decent Work). (online), แหล่งข้อมูล

http://ils.labour.go.th/attachments/091_Decentwork.pdf (วันที่ 9 กันยายน 2558)

Holland, J.L.(1985). Vocational Preference Inventory (VPI), Professional Manual. Odessa, FL: Psychology Assessment Resources, Inc.